

316.775.4:796.323.2(497.11)"1970/2023"
316.644-058.5:796.323.2

М.А. Милан ЛИШАНЧИЋ
историчар Чачак
mlisancic1984@gmail.com

„ВРУЋЕ ГОСТОВАЊЕ” – СОЦИОЛОШКО-КУЛТУРОЛОШКИ ФЕНОМЕН ПУБЛИКЕ НА ПРИМЕРУ ЧАЧАНСКЕ КОШАРКЕ

АПСТРАКТ: *Раг се бави анализом социолошких и културолошких феномена ђублике на сјорјским ђиредбама на ђимеру чачанске кошарке. Кошарка у Чачку веома брзо ђосјаје део идентитетна ђрада а њена ђублика у дворани крај Мораве митска заједница која ђосјаје и осјаје ђознања широм земље и реиона. У рагу се разматра феноменологија ђублике из ујла домаћих и ђосјујућих акћера (ђирача и ђренера), као и самих конзуметна (навијача) у ђериоду од 70-их ђодина ХХ века до данас и анализира и ујоређује различитије социолошке и културолошке асјектје и моћиве сјецифичне микро заједнице чачанске кошаркашке ђублике и њеној односа ђрема сјорју, кошарци, ијри, забави, као и самим односима унутар чачанске заједнице и њене валоризације кошарке као ђримарној и уникајној чачанској ђроизвода.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *кошарка, ђублика, навијачи, сјорј, хала, ђосјовање, сјекћакл*

Спорт и кошарка

Обављање разних активности својствено је човеку као индивидуи, духовном и друштвеном бићу и повезано је са задовољавањем потреба које се односе на његов биолошки, духовни и културни живот, као и за функционисање заједнице као целине (породице, рода, фамилије, града, државе и друго). Спортска активност у том смислу јесте постала атрактивна, популарна и препознатљива јер задовољава више сегмената друштвених функција. По Крсмановићевом мишљењу спорт би се „могао дефинисати као психофизичка активност појединаца и група (специфично вежбање, тренинг и такмичење), остварена у осамостаљеним облицима моторног вежбања (игри, такмичарском и школском спорту и рекреацији), усмерена ка највишим достигнућима

спортста (резултатима, успесима, публици и спортском тржишту), а у циљу задовољења хуманистичких потреба”.¹ Оваква дефиниција указује на форме активности које су значајне за друштво, али и на то да је спорт уједно и антрополошка потреба човека, културно-морална активност и вредност, као и ствар ширег схватања конзумеризма и модерних потреба тржишта. Повеља европске комисије Европске уније наводи да „спорт означава све облике физичке активности који, кроз повремено или организовано учешће, имају за циљ изражавање или побољшање физичке спремности и менталног благостања, формирање друштвених односа или постизање резултата у такмичењу на свим нивоима”.²

[1] Вишеслав Крсмановић, *Социологија сјорја* (Београд: Факултет за менаџмент у спорту, 2006), 193-198.

[2] https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Objec-tID=09000016804c9dbb (приступљено 25. 4. 2023).

Са становишта друштва и друштвених односа, спорт кроз усавршавање човекове природе (ума, тела) у оквиру заједнице афирмише појединце и њихов таленат, способности и достигнућа и тако ствара призму просветитељства где су спортски актери друштвени светионик за развијање потреба за бављење спортом, али и спона ка културној интеграцији понашања и достигнућа у спорту са друштвеном микро/макро средином. Опет, спортисти сопствену активност користе као друштвену активност ка личној афирмацији, интересу (углед, новац) и комуникацији (однос са публиком), док је спорт катализатор афирмације друштвене средине (здрав живот, образовање, васпитање, народ, држава и друго), економске сврсисходности (спонзори, профит, бизнис), као и нових вредности кроз резултате који могу подићи углед заједници. Дакле, спорт пружа појединцима задовољавање ега, осећаје задовољства, радости и поноса као и слободу кроз релативну аутономност деловања у оквиру микро групе (тима), уважавања његових талената и могућности (награде, признања), флексибилност одабира и као такве их потврђује у оквиру групе/а (клуб, репрезентација), али и појединачно (звезде, асови), дајући тако себи и спортистима специфично место у социо-економским, морално-културним, статусним и другим друштвеним односима у оквиру заједнице.³ Друштвени систем и вредности нуде повољне или мање оптималне услове за развој спорта, а његова организација зависи од вредносних оријентација које друштво пропагира јер спорт није и не може бити изван начина живота, микро/макро културне климе, вредносних и моралних норми једне заједнице.

За потребе овог рада важно је да се истакне још једна, можда и најважнија друштвена карактеризација спорта, нарочито из аспекта конзумената (публике), која се односи на испољавање емоција и

задовољства што је кључно за спорт и његову спектакуларност, гледљивост, митологизацију и ритуализацију, али и драматичност са понекад траги-комичним, апокалиптичним и аутентичним елементима и доживљајима. Спорт и спортске активности као друштвена целина подразумевају не само непосредне елементе (спортисте, такмичења, резултате, рекорде), већ и такозване посредне који укључују публику, културу понашања, страст, правду, па и насиље, као и све што нема везе са директним бављењем спортом и спортским актерима. У том смислу, феномен такмичења јесте специфичност спорта као друштвене активности која на неки начин представља спону између два поменутог елемента. Према мишљењу Роберта Сајмона, такмичење се може описати у најширем смислу речи као „учествовање у спортском надметању са намером, или главним циљем, да се порази противник. У таквим јасним случајевима, такмичење изгледа као позиција у којој нечији успех мора бити праћен адекватним губитком оне друге стране (*zero-sum game*)”.⁴ Узимајући овако свеобухватну дефиницију такмичења у обзир, можемо указати на дејства које оно има на саме непосредне актере (победа, пораз, награда и др), као и на непосредне (публика), што укључује и дугорочне културне последице на заједницу у целини (баштина, идентификација, историјски и легендарни моменти сећања).

Спорт као елемент човековог развоја почива на (само)контроли, дисциплини, правилима и такмичењу али и самој игри који су оквири, односно темељи организације спорта као друштвене активности и као такви генеришу напетост, ужитак, драму и усхићење. Током историје, различити спортски догађаји реферисали су феномен спорта као културолошку појаву која је, као код средњовековних витешких турнира, имала смисао како самог такмичења и борбе, тако

[3] В. Крсмановић, *Социологија спорта*, 199-206.

[4] Robert L. Sajmon, *Fer-plej etika sporta* (Beograd: Službeni glasnik, 2006), 38-46.

и исказивања поноса, спектакла, церемонијалности и симболима у којима су емоције, агресија и напетост како код актера, тако и код гледалаца, стварале његову културу. Торстен Веблен наводи двобој (дуел) који из приватне прелази у друштвену обавезу одбране части, ривалства и такмичења, али и поштовања одређених културних норми и правила својствених одређеним културним заједницама. Са тим у вези, спорт има и ту тамну друштвену страну „пљачкашке људске природе“⁵ која је склона варању, изигравању правила, превари, окрутности, лукавству и изругавању у циљу победе, остваривања задатака и савладавању препрека, што код актера, а посебно публике, изазива различите и подељене емоције и реакције.

Како бисмо што темељније поставили проблематику социолошко-културолошког феномена публике, морамо поделити спортове по свом типу, али и својеврсним друштвеним карактеристикама како бисмо што подробније разумели не само кошарку, већи и њену публику. Спорт се по типу може поделити на: атлетику (односи се на догађаје који тестирају издржљивост, снагу и брзину - трчање, ходање, скакање и друго), спортове са лоптом (кошарка, фудбал, одбојка), борилачке спортове (бокс, рвање, карате), мотоспорт (рели, формула), спортове са рекетом (тенис, бадминтон) и многе друге. Ако спорт посматрамо у оквиру друштвених карактеристика навешћемо три различите дихотомије - индивидуални (тенис, снукер, голф) и тимски/колективни (кошарка, фудбал, одбојка), агресивни (рвање, рагби) и неагресивни (тенис, пливање), стилски (гимнастика, уметничко пливање) и нестилски (хокеј, фудбал).⁶

Оваква стандардна и колоквијална подела може се ипак на неки начин

предефинисати уколико се укључе одређене појединости и финесе кошарке. У својој суштини, она је тимски спорт који играју два противничка тима која имају задатак да постигну што више кошева/поена. Победник кошаркашке утакмице је екипа која постигне више поена од својих противника на крају регуларног времена. Међутим, пре више од 100 година, Џејмс Нејсмит је у Сједињеним Америчким Државама створио нову игру лоптом (кошарку) засновану на основној идеји да људи треба да вежбају на здрав и цивилизован начин у затвореном простору. Поред тога, наставник из Канаде и протестантски пастор 15. јануара 1892. године објавио је прва кошаркашка правила (13 правила кошарке) из којих се јасно види да је желео да направи јасну дистинкцију од рагбија/америчког фудбала желећи да креира спорт са лоптом који би био неоптерећен агресијом и грубошћу. Правило број 2 да је лопту могуће ударити у било ком правцу помоћу једне или две руке, али не и песницом, и данас је на снази. Разлог из којег је уведено јесте Нејсмитова жеља да се ограничи могућност употребе физичке силе приликом борбе за лопту. Стриктно правило фаула код Правила бр. 5, 6 и 7 – (5) Забрањено је ударање раменом, држање, саплитање или ударање противника. У случају првог прекршаја, играчу ће бити досуђен фаул. Уколико понови исти чин, биће искључен до следећег поготка, док ће играч, уколико је постојала јасна намера изазивања повреде, бити избачен са утакмице без права замене; (6) Фаулови су ударање лопте песницом, као и кршења правила 3, 4, или 5; (7) У случају три узастопна фаула једне екипе, противнички тим добија поен⁷ – јасно говори о намери новог спорта да буде далеко софистициранији и окренутији вештини без оптерећења насиља и агресије уз поштовање правила понашања. Са тим у

[5] Dragan Koković, *Društvo, nasilje i sport* (Novi Sad: Mediterran publishing, 2010), 59-66.

[6] Daniel L. Wann, Frederick G. Grieve, Ryan K. Zapalac, and Dale G. Peas, „Motivational Profiles of Sport Fans of Different Sports”, *Sport Marketing Quarterly* 17 (2008), 6-19.

[7] <https://www.usab.com/history/dr-james-naismiths-original-13-rules-of-basketball.aspx> (приступљено 26. 4. 2023).

вези, Џонсон наводи да је рагби „увек био и остао физички тежак спорт, прожет „сочним“ инцидентима, за које би неки рекли да су неопходни и сасвим одговарајући”, а насиље у рагбију је је, према Данинговом ставу, намерно и није изазвано провокацијом, озбиљно и стварно и на крају легитимно (по правилима/дозвољено).⁸ Природу рагбија најбоље описује изјава бившег капитена репрезентације Енглеске Лоренса Далајла који је рекао: „Пре него што почнете да се бавите било којом врстом рагбија морате да се докажете, морате иза себе имати победе у физичким борбама, кавге и туче.”⁹ На примеру ова два дијаметрално супротна става и културе спорта видимо да је кошарка настала и наставила да се развија на курсу неагресивног тимског спорта са високом културом стилизације, односно трансформације како би била што гледљивија, атрактивнија, бржа и спектакуларнија. Са напретком друштва, она је еволуирала у модеран спортски догађај са богатим конотацијама, атрактивним вештинама, жестоким ривалствима и широко је популаризирана широм света. Њен значај се не своди на обим спорта и игре, већ је све више обдарена друштвеним факторима и изражава трансцендентност савременог човека према себи, развоју ума и тела, односу према јавности, али и културним захтевима специфичних заједница и свеукупног развоја друштва.

Кошарка је тимски спорт који се константно мења у сваком аспекту игре, правила, утицаја и друштвене атракције. Током деценија њена правила су се знатно променила или усложнила, односно еволуирала сходно развоју друштва, потреба, технолошког развоја и захтева нових генерација. Уз то, кошарка је један од ретких тимских спортова који нема стандардизована

правила на глобалном нивоу, а пример су разлике у НБА и ФИБА правилима. Уз то, она су се углавном мењала како би кошарка остала егалитарна, спектакуларна и атрактивна за публику. Пример су правило за извођење слободних бацања, увођење правила 5 секунди леђима, затим правило силазне путање, играња одбране (*handchecking* у НБА) и многа друга.¹⁰ Правила се мењају сходно култури гледалаца и простора познавања спорта, па и навијања, те се стога кошарка може посматрати као игра перманентне флексибилности и трансформације. Кошаркашка игра се исто тако временом веома преобразила ради промоције спектакла, лепршавости и атрактивности. У односу на оригинална правила, уведен је дриблинг да би играчи били што покретљивији, затим популарна „тројка” (1984. године уведена у Југословенску савезну лигу) која се такође временом трансформисала (6,25м – 6,75м ФИБА; 6,25м – 6,75м – 7,25м НБА) што је утицало на промену читаве концепције игре и тактике.¹¹ Посредством модерних технологија, развоја модерног и дигиталног друштва кошарка постаје глобална и видљива, друштвено ангажована и едукативна, привлачећи на тај начин младе, заљубљенике у игру и фанове широм света, ширећи свој културолошки утицај и креирајући велику глобалну базу кошаркашких навијача и публике. Мисија Вилијема Вајланда 1923. године у Београду донела је кошарку на ове просторе, а преко Калемегдана и других центара на југословенском простору (Зрењанин, Загреб, Љубљана, Задар, Сплит) стиже у маргиналне кутке тог простора – Чачак – где се етаблира као идентитет и представља културну баштину града на Западној Морави. Кошарка је постала и

[8] Grejem Skemler, *Sport i društvo: istorija, moć i kultura* (Београд: Clio, 2007), 154-160.

[9] G. Skemler, *Sport i društvo...*, 159.

[10] <https://dunkorthree.com/nba-rule-change-history/> (приступљено 26. 4. 2023); <https://thesportjournal.org/article/strategically-driven-rule-changes-in-nba-causes-and-consequences/> (приступљено 26. 4. 2023).

[11] Више о разликама у правилима ФИБА-НБА у: <https://www.fiba.basketball/rule-differences> (приступљено 26. 4. 2023).

својеврсна друштвена и културна атракција. Опонашање звезда, музика (хип хоп), друштвена ангажованост и промоција спортских, моралних и егалитарних вредности, неке су од стандардних и општеприсутних мотива кошарке и њене публике. Њена култура и природа у сваком аспекту утицали су на стварање специфичне и препознатљиве кошаркашке публике која се диференцира од фанова осталих спортова, а у случају Чачка она постаје део мејнстрим културе заједнице, фокална тачка идентитета и једна од најважнијих историјских баштина града.

Методологија истраживања

Рад анализира специфичности чачанске кошаркашке публике, њену препознатљивост, идентитет и природу. Аспекти који ће бити укључени у ову анализу јесу публика (навијачи) и њихова визија и визија кошарке, игре и односа према тиму и противницима, затим непосредни актери игре (противнички/домаћи играчи и тренери) и њихова визија чачанске кошаркашке публике, као и однос саме кошарке и њен утицај на природу публике у Чачку.

За потребе истраживања и анализе чачанске кошаркашке публике биће коришћена дневна штампа у периоду зенита КК „Борац“ (1970–1990) и у фокусу ће бити историја и генеза КК „Борац“ као најзначајнијег носиоца кошаркашког идентитета Чачка. За потребе рада коришћени су и интервјуи са бившим играчима „Борца“ и „Железничара“ Мирком Дробњаком и Дејаном Мијатовићем, бившим играчем и новим/старим тренером КК „Борац“, бившим играчем КК „Борац“, ФМП, КК „Игокеа“ и других клубова Бранком Јоровићем, бившим играчем и тренером КК „Борац“ Марком Мариновићем Малином, као и просветним радником и бившим кошаркашом Браниславом Баном Бокићем (КК „Студент“, КК „Борац“). Уз поменуто, у обзир ће бити укључена и лична искуства аутора овог

текста и интервјуи навијача КК „Борац“ из периода од средине 60-их до данас – Душка Ниновића и Рата Смиљанића.

Публика – основне одлике

Теорије дефинишу идентификацију као оријентацију себе у односу на друге објекте, укључујући особу или групу, која резултира осећањем или осећањима блиске привржености. Идентификација у спорту, па и кошарци, изражава ниво психолошке повезаности коју навијачи осећају према свом тиму као продужетку њиховог идентитета. Публика осећа емоционалну повезаност са својим тимом а појединци са јаким степеном идентификације сматрају (не)успех своје екипе лично својим.¹² Присуствовање спортским догађајима један је од најпопуларнијих облика активности у слободно време широм света, који сваке недеље привлачи милионе поклоника. Навијање као врста фолклора и културе одувек је постојала у виду уживања у игри, емоцији, подржавању екипе, локалног тима, државе/репрезентације или појединаца. Масовна идентификација публике са локалним и (над)националним заједницама учинили су да стадиони и/или хале постану „храмови“ и центри окупљања људи, односно на неки начин „фронтови модерног доба“ и спорта који је тако постао „сукоб без оружја“. Развој спорта у последњих 150 година створио је основне носиоце и непосредне актере попут спортиста, тренера, руководица и публике, а уз развој модерног друштва и технологија (медији, архитектура, компјутери и интернет и друго) и спортску јавност, друштвени ентитет који није организован и који се може поделити на спортско јавно мњење, пасивну публику и навијаче.¹³

Спортску публику по дефиницији карактеришу заједнички интереси за

[12] Ramazan Timucin Gencer, „The relationship between team identification and service quality perceptions in professional football“, *African Journal of Business Management* 5 (2011), 2140-2150.

[13] В. Крсмановић, *Социологија сјорџа*, 307-316.

спорт, непосредно учествовање у спортским догађајима, као и заједничка забава и потреба за (додатном) социјализацијом. Посматрајући социолошке теорије колективног понашања, публика (навијачи) као „гомила” користи симболичко понашање како би изразила своје интересе, ставове и жеље. Према мишљењу Густава Ле Бона и његовој теорији униформисаности¹⁴ у публици појединац губи индивидуалност али добија „вођу”, а на основу Блумерове теорије конвергенције, публика је експресивна, бунтовничка и конвенционална са заједничким ставовима, осећајима, реакцијама, али и склона изазивању експлицитних догађаја (бука, инциденти), као и деструктивном понашању.¹⁵ Смелсерова кумулативна теорија указује да публика „види решење” у општим уверењима (фаул, судијске гршке, „кораџи”), реагује на ситуације (свађе на терену, бурне реакције након постигнутог коша), али и спремност на мобилност (устајање, гестикација, добавивање, „скакање” на одлуку).¹⁶ Класна и интеракционистичка теорија сматрају да, код прве, публика јесте директан одраз класних конфликта у друштву, док је код друге спорт свет за себе а публика, као посматрач, апсорбује „драму” са терена и преноси је не само на трибине, већ и на заједницу.¹⁷

Пре него што пређемо на саму анализу природе чачанске кошаркашке публике, требало би истаћи неке од основних одлика публике. Психолошко-социолошка обележја укључују неструктурираност публике као групе (различити друштвени слојеви, у случају Чачка различито микро порекло село/град), хомогенизација културе, историје, менталитета и идентитета града преко и кроз саму публику, стварање спортских идола и „божанстава” (Радмило Мишовић,

Драган Кићановић, Драган Арсић, Жељко Обрадовић). Уз поменуто, такмичење је за публику емоционална забава и својеврсно „пражњење”, спортска приредба изазива дружење, вербалну и невербалну комуникацију са (не)истомишљеницима и доноси одређена очекивања публике (победа, добра игра, спектакл) и њене реакције. Културно-спортска обележја публике и навијача истичу бодрене и поштовање актера, уживање у естетици спортског догађаја, истицање личне културе и социјализација у друштву путем партиципације у публици. Треба поменути и хулиганство и вандализам као културно обележје и то да публика као спортски мотив има заједнички интерес за тим („Борац”, „Желе”) и град, као и интеракцију (аплауз) према праведности, пожртвовању и достојанству.¹⁸

Кошарка као генератор чачанске кошаркашке културе и идентитета

Историја и природа кошаркашке игре генерисала је специфичности и идентитет чачанске кошаркашке публике. Историја развоја игре важна је како би се створила слика постојаности кошарке у Чачку, док је сама природа игре, уз историјски развој, донела Чачку и чачанској заједници важан друштвени фактор који ће временом постати њихов неодвојиви део идентитета.

Кошарка је настала 1891. године на УМСА (*Young Men's Christian Association*) колеџу у Спрингфилду (Масачусетс, САД) и креација је канадског наставника физичког васпитања, свештеника и лекара Џејмса Нејсмита (*James A. Naismith*). Игра је постала прилично брзо популарна и ван оквира Сједињених Америчких Држава, тако да се до краја међуратног периода (1918–1939) проширила широм света у Европу, Азију и Јужну Америку.¹⁹

[14] <https://academyofideas.com/2013/07/the-nature-of-crowds/> (приступљено 27. 4. 2023).

[15] В. Крсмановић, *Социологија сјорџа*, 308.

[16] Gary T. Marx, „Looking at Smelser's Theory of Collective Behavior After Almost 50 Years: A Review and Appreciation”, *The American Sociologist* 43 (2012).

[17] В. Крсмановић, *Социологија сјорџа*, 310.

[18] R. Sajmon, *Fer-plej etika sporta*, 38-46.

[19] Milorad Sokolović, *Sve o košarci* (Gornji Milanovac: Dečje novine, 1975), 9-20; <https://springfield.edu/where-basketball-was-invented-the-birthplace-of-basketball> (приступљено 28. 4. 2023).

Кошарка се у Краљевини Југославији појавила у јесен 1923. године и популарисана је доласком мисије Америчког црвеног крста. У тој делегацији био је и Вилијем Вајланд који је био задужен да демонстрира нове спортове, између осталог и кошарку. Иако савременицима није била претерано занимљива (називали су је „женским“ и „млаким“ спортом који не изискује велике атлетске способности), кошарка ипак постаје веома популарна на простору Југославије, нарочито након 1945. године када се игра под обручима појављује и устројава и у Чачку.²⁰

Прва табла са обручем у Чачку је постављена априла 1945. година када се и узима да је настао КК „Борац“. Четири године касније настаје КК „Железничар“, а до данас су настајали и нестајали многи кошаркашки клубови попут КК „Студент“ (1976), ЖКК „Градац“ (1986), ОКК „Ча 94“ (1994; данашња КК „Младост“) и многи други.²¹ Кошарка као нов, атрактиван и занимљив спорт брзо се развијао и услед природе комунистичке и социјалистичке власти и система који је кроз физкултуру и здрав живот промовисао новог, социјалистичког омладинца и човека. Тако КК „Борац“ већ 1952. и 1954.²² постаје део југословенске елите у Првој савезној лиги, а Чачак који је свакако био на маргини југословенске државе и друштва добија право да се опроба против најбољих у великим кошаркашким центрима попут Љубљане, Задра, Сплита, Загреба и Београда. Након деценије дугог таворења у Другој савезној лиги КК Борац поново постаје део елите 1965, где остаје са кратким прекидима све до 1990. године.

[20] Aleksandar Miletić, *Džez basket* (Beograd: Laguna, 2013), 53-67.

[21] Зоран Антоновић, „Борац, Борац, Борац... : златне године чачанске кошарке (1)“, *Чачанске новине*, 6. новембар 2007, 30-31; Зоран Антоновић, „Борац, Борац, Борац... : златне године чачанске кошарке (2)“, *Чачанске новине*, 13. новембар 2007, 26-27; Светислав Љ. Марковић, Гвозден Оташевић, Милован Вуловић, *Кошаркашки клуб Железничар 1949-1999-2019* (Чачак: КК Железничар Чачак, 2020), 17-19; А. Стефановић, „Жирафе са Мораве“, *Чачански глас*, 1990, 8; Интервју Бранислава Бокића, наставника у пензији и бившег кошаркаша КК Студент, дата Милану Лишанчићу 1. фебруара 2023. године.

[22] Зоран Антоновић, „Борац, Борац, Борац... : златне године чачанске кошарке (3)“, *Чачанске новине*, 20. новембар 2007, 26-27.

Током година КК „Борац“ генерише најпре локалне кошаркашке легенде попут Бола Денића, Александра Пуша Стефановића, браће Икодиновић, до Радмила Мишовића који постаје први, можда и једини прави спортски суперстар чачанског спортског идентитета, а који је уједно био и препознатљив на државном и националном нивоу бранећи боје КК „Борац“ чак 21 сезону и освојивши притом пет пута титулу најбољег стрелца лиге.²³ Преко Радмила Мишовића и учешћа КК „Борац“ у елитној Првој савезној лиги, чачанска кошарка постаје генератор асова попут Радивоја Живковића, Драгана Кићановића, Драгана Арсића, Жељка Обрадовића, Марка Ивановића, Влада Андројића, Мирослава Радошевића, Марка Мариновића, Бранка Јоровића и многих других који су пренели и понели чачанску кошарку на различите меридијане региона и Европе.

Поменута култура и природа кошарке као спорта и игре која је замишљена као софистициранија, елегантнија и атрактивнија верзија тимских спортова обликовала је чачанску кошаркашку публику током деценија доминације у односу на остале спортове. Бавећи се овом тематиком, текстови у чачанској штампи наводе важности и предности кошарке у односу на остале спортове јер се може практиковати и зими у загрејаним и комфорним дворанама и пружити забаву гледаоцима током иначе туробних и хладних зимских дана.²⁴ Друго, играчи не губе на припремама, кондицији, вештини и снази, не зависе од времена, а комодитет затвореног и пријатног простора додаје на јачању фокуса који је кључан за спорт у коме, по речима Дејана Мијатовића, „читав живот и време некада стане у пола секунде“.²⁵

[23] Светислав Љ. Марковић, *Радмило : [монографија о Радмилу Мишовићу]* (Чачак: Удружење мајстора баскета, 2013), 120.

[24] Аноним, „Кошарка у центру пажње“, *Чачански глас*, 3. јануар 1978.

[25] Интервју Дејана Мијатовића, бившег играча и актуелног тренера КК „Борац“, дата Милану Лишанчићу 1. јула 2022. године.

Дугогодишњи навијач КК „Борац“ током 60-их и 70-их година, бивши аматерски фудбалер и ТВ техничар, Рато Смиљанић из свог искуства тврди да је фудбалска навијачка култура доста вулгарнија од кошаркашке и да „није било толико вулгарности на кошаркашким утакмицама”.²⁶ Наравно, вулгарност као одјек микро културе простора може се широко посматрати али у домену природе кошарке као спорта, тврдња овог навијача није без основа. Он је мање груб, тежи елеганцији и лепоти игре и потеза, прецизности и талента који заједно изоштре и обликују укус и тип публике. Тако је марта 1978. године изашло саопштење руководства КК „Борац“ да ће забранити бесплатан улазак навијачима који вулгарно вређају противничке играче.²⁷

Атрактивност, грациозност покрета и потеза, брзина, прецизност и луцидност карактеришу основну природу тимског спорта који је Џејмс Нејсмит замислио и желео да створи. Популарна закуцавања, додавања „иза леђа”, дриблинзи „крз ног”, шутеви из даљине, „тројке” и многи други потези „пуне хале” и ТВ *highlights*-е широм планете. Грубо речено, кошарка се у југословенској школи делила на атрактивну и брзу *run and gun* („трчи и пуцај”) кошарку Ранка Жеравице и „тврду” кошарку засновану на јакој одбрани професора Александра Аца Николића.²⁸ Чувена чачанска шутерска школа, Радмило Мишовић као перјаница и бековски суперстар југословенске кошарке, мит о „прању руку у Морави” за добар шут чачанског професора Александра Стефановића и плејада других шутера обликовали су укус за кошарку чачанске публике. Атрактивни, брзи потези и прецизан шут које је етаблирао Мишовић и пренео на млађе генерације, утиснути су у ДНК чачанског кошаркашког

навијача. Према речима Бранислава Бокића „увек се на баскету тражио трик, „фора”, луцидан потез који ће да насмеје и дигне публику на ноге”²⁹, док Дејан Мијатовић истиче да су „многи активни играчи патили и губили на локалним теренима од аматера који „не маше” шут и да чачанска публика воли шут из даљине а не „роварење” центара испод коша”³⁰, а Бранко Јоровић преноси да га тренери у екипама где је играо нису ни питали да ли је прецизан из даљине јер ако долази из Чачка – „значи имаш добар шут”.³¹ Из овога се види да је деценијама стварана култура игре постала препознатљива не само код конзументата (публике) већ и раширена као производ чачанске школе и културе кошарке. То се може приметити и код разних наслова који хвале/критикују начин игре. У победи „Борца” против београдског „БЕКО”-а 1979. године резултатом 88:86 и „тесном” поразу од „Радничког” из Београда (84:81) пред ТВ камерама 1978. године преноси се да су навијачи изашли и били незадовољни неатрактивном игром и поред релативно високог броја поена, имајући у виду да се играло без „тројки”.³² Овај и многи примери где су и поред победе навијачи у хали крај Мораве звиждали домаћим играчима због „лоше игре” говоре о култури и очекивањима чачанске публике од њиховог омиљеног спорта. Са друге стране, локални дербији 1976. и 1980. године између „Борца” и „Железничара” у Другој савезној лиги пред препуним гледалиштем „морају” оправдати очекивања атрактивне *run and gun* кошарке, па је у тим дуелима (опет без „тројки” које су

[26] Интервју Рата Смиљанића, навијача КК „Борац”, великог фана Радмила Мишовића и ТВ техничара у пензији, дата Милану Лишанчићу 10. фебруара 2023. године.

[27] Аноним, „Стоп! За навијаче”, *Чачански глас*, 3. март 1978.

[28] Интервју Дарка Рајаковића, помоћног тренера у „Memphis Grizzlies”-има, дата Милану Лишанчићу 15. јула 2022. године.

[29] Интервју Бранислава Бокића, наставника у пензији и бившег кошаркаша КК „Студент”, дата Милану Лишанчићу 1. фебруара 2023. године.

[30] Интервју Дејана Мијатовића, бившег играча и актуелног тренера КК „Борац”, дата Милану Лишанчићу 1. јула 2022. године.

[31] Интервју Бранка Јоровића, бившег играча КК „Борац” и актуелног помоћног тренера у КК „Црвена Звезда”, дата Милану Лишанчићу 20. јула 2022. године.

[32] А. Б., „Против Бека увек тешко”, *Чачански глас*, 1. јануар 1979; Аноним., „Водили па се уморили”, *Чачански глас*, 3. март 1978.

уведене 1984. године) било оба пута преко 220 поена по утакмици (117:109; 120:110).³³ Атрактивне бравуре и „харлемовска одавања и вратоломије“ Радмила Мишовића против „Партизана“ у Чачку³⁴ пресликавају „глад“ публике за одређеним типом и природом игре која их обликује и како се наводи „многе екипе које су долазиле у Чачак не само да су се имале бојазан од пораза већ и да не изађу осрамоћени“³⁵, што говори о аури и енергији кошаркашке публике у Чачку која валоризује кошарку као атракцију и естетичку сензацију. Пример победе „Борца“ над „Пиротом“ у Другој савезној лиги 1977. године невероватним резултатом 156:90³⁶ и истицањем атрактивне и полетне игре пред „верном публиком“ показује наклоност ка високом резултату и константној атракцији за навијаче који имају висока спортско-естетска очекивања.

Чачак је у периоду након Другог светског рата, све до данас, остао изван главних центара земље (земаља) чији је био део. У ФНРЈ/СФРЈ у геостратешком и друштвено-политичком аспекту био је ван центара попут Београда, Загреба, Љубљане, Сарајева и других, док је након распада Југославије у СРЈ и СЦГ, па и данас, ипак у другом реду фокуса који су већином на Београду, Новом Саду, Крагујевцу и Нишу. Изградња фабрика и индустријализација након 1945. („Слобода“, 1948; Фабрика резног алата, 1953; Централна електрорадионица, 1953; Технички ремонтни завод чачак и друге)³⁷ повећала је прилив и број становника (27.642 становника 1961;

38.244 становника 1971; 47.855 становника 1981)³⁸, али удаљеност од главних саобраћајница, друштвено-политичка, па и економска маргина сврставала је Чачак у ред средњих, па и нижих центара важности.

Из ове перспективе, кошарка као друштвени и културолошки феномен учинила је Чачак и Чачане препознатљивима, примећенима и делом *big picture* (шире слике) на простору бивших земаља, што је случај и данас. Кошарка и чачански клубови нису доносили трофеје (осим у млађим категоријама који се не сврставају у оне највеће), највећи индивидуални успеси нису били чести и опште место, осим у случају Радмила Мишовића, али су чачанска публика и Чачак суботом у 19 часова били део велике Југославије када су у играчи „Борца“ гостовали у Загребу, Задру, Београду, Љубљани, Скопљу и другим великим центрима, али највише када су у халу крај Западне Мораве долазили Пино Ђерђа, Крешимир Ђосић, Радивоје Кошаћ, Душан Дуда Ивковић, Дражен Далипагић, Дуци Симоновић, Мирза Делибашић, Дражен Петровић, Тони Кукоч, Ранко Жеравица, Александар Николић и армија великих југословенских, европских и светских легенди. Тако је кошарка донела цео регион, Европу и свет у један град на маргини, а чачанска публика и њена култура, познавање кошарке и односа према игри, пронела *visa-versa* име Чачка кроз поменути простор који је посредством феноменолошких и културолошких фактора баштине и наслеђа тамо и остао у сложенем историјском и друштвено-политичком простору Балкана.

Чачак преко кошарке успева да одолева највећим центрима кошарке у Југославији, а чачанска публика је имала привилегију да гледа уживо и најбоље кошаркаше из Италије (Куп Радивоја Кораћа – данас Еврокуп), Мексиканце (Емануел Рага), Совјете, па и Американце који су играли углавном у италијанским екипама и који су долазили на разне

[33] Аноним, „Локални дерби одушевио“, *Чачански глас*, 29. новембар 1976; Аноним, „На прволигашком нивоу“, *Чачански глас*, 7. новембар 1980.

[34] З. М., „То је вредело видети“, *Чачански глас*, 21. децембар 1973.

[35] Интервју Дејана Мијатовића, бившег играча и актуелног тренера КК „Борац“, дата Милану Лишанчићу 1. јула 2022. године.

[36] Аноним, „Кошаркаши Пирота на ногама“, *Чачански глас*, 18. фебруар 1977.

[37] Милош Тимотијевић, *Модернизација балканској прага (1944-1989)* (Чачак: Народни музеј Чачак, 2012), 159-163.

[38] М. Тимотијевић, *Модернизација балканској прага...*, 58.

ревијалне турнире на којима је и „Борац“ учествовао.³⁹ Такође, годинама уназад Чачанин Желимир Жељко Обрадовић је своје екипе из Евролиге препуне кошаркашких звезда („Панатенаикос“ и „Фенербахче“) доводио на пријатељске утакмице против „свог“ „Борца“ где је овдашња публика била део европског и регионалног спортског и културолошког спектра. Кошарка је Чачанима и Чачку приредила разне атрактивне моменте који су их установили као неодвојиви део југословенског спортског и културолошког миљеа. Тако су 1976. године пред одлучујући дуел за опстанак у Чачку против „Локомотиве“ (данас „Цибона“) играчи гостујуће екипе тражили да утакмица почне сат времена раније да би стигли на воз за Загреб.⁴⁰ Прослава 30 година КК „Борац“ 1975. обележена је утакмицом против репрезентације Југославије са Крешимиром Ћосићем, Драженом Далипагићем, Дамиром Шолманом, Николом Плећашом и другима и тренером Мирком Новоселом, а са Драганом Кићановићем у дресу „Борца“ за ту свечану прилику. Уз то, остварена су „братимљења“ и специјална сарадња са сарајевском „Босном“ и загребачком „Локомотивом“, што додатно говори о томе да је кошарка допринела етаблирању Чачку у највише друштвене, културне и спортске прилике и оквире на простору читаве Југославије.⁴¹ Чачани су имали прилике да се упознају и са странцима преко учешћа на разним турнирима попут једног у Чачку 1975. године када је гостовала француска екипа „Каена“ са три америчка играча и тај дуел је најављен као велики спектакл.⁴² Чачани су од кошарке добили понекад и осећај више

вредности кад су остављали „велике центре“ иза себе што, на пример, говори занимљива најава утакмице против „Црвене Звезде“ са Дуцијем Симоновићем у саставу која се бори за опстанак и мора да се „вади“ против Борца и „вруће“ чачанске публике.⁴³ Кошарка је и преко ексклузивних ТВ преноса имала прилику да Чачак приближи мејнстрим дешавањима у Југославији, па је након пораза од „Кварнера“ у гостима (104:90), игра обележена као неприхватљива, а чачанска кошарка се тако показала „лоше“ пред милионским аудиторијумом.⁴⁴ Спектакуларних победа у хали у Чачку у историји југословенске и српске кошарке било је у многим навратима, што је Чачане чинило важнима у једном веома софистицираном свету југословенске кошарке која је доминирала европском па и светском сценом, што свакако даје посебан оквир у светлу културолошког и друштвеног аспекта односа и утицаја кошарке на чачанску заједницу, идентитет и културу у оквиру великих система вредности. Победа над „Југопластиком“ (105:97) Петра Скансија са Јерковим и Тврдићем у постави у препуној хали у Чачку на крилима Драгана Арсића (50 поена) и бравурозном и атрактивном игром са обе стране⁴⁵ обједињавају природу односа кошарке која је као друштвени феномен обликовала чачанску публику а чачанску кошарку и мит о „посебној“ публици из града на Морави ставила на мапу не само региона, већ и Европе, па и света.

Чачанска публика као идентитетски маркер

Кроз одређивање избора заменица и униформисаности (дресеви, шалови, рекевизити), појединци уживају у рефлектујућој слави свог тима, посебно у односу победе и

[39] Интервју Дејана Мијатовића, бившег играча и актуелног тренера КК „Борац“, дата Милану Лишанчићу 1. јула 2022. године; Аноним, „Ух, какав финиш“, *Чачански глас*, 18. јануар 1980; Аноним, „Програм 30-годишњег јубилеја кошарке“, *Чачански глас*, 7. фебруар 1975.

[40] Аноним, „Борац – Локомотива у 18 часова“, *Чачански глас*, 6. фебруар 1976.

[41] Аноним, „Програм 30-годишњег јубилеја кошарке“, *Чачански глас*, 7. фебруар 1975.

[42] Аноним, „Посебан спектакл“, *Чачански глас*, 12. фебруар 1975.

[43] Аноним, „Симоновић велико појачање Београђана“, *Чачански глас*, 16. децембар 1979.

[44] Аноним, „Одлука одмах после одмора“, *Чачански глас*, 17. март 1978.

[45] З. М., „Сузе због победе“, *Чачански глас*, 21. новембар 1975.

пораза. Они носе одећу која приказује назив или лого њиховог тима и користе заменицу „ми“ када говоре о свом омиљеном тиму, чешће након победе.⁴⁶ Супротно томе, чешће су користили заменицу „они“ када су описивали пораз противничког тима. Идентификација и присвајање својих карактеристика и природу нове, модерне и атрактивне игре и спорта који се установио 1945. године у Чачку, а дугогодишње присуство током наредних деценија у елити обликовало је чачанску кошаркашку публику и створило једну субзаједницу која је задобила свој сопствени идентитет. Однос према кошарци, противницима, руководству, играчима (домаћим и противничким), ривалства, али и хулиганизам, представљају црте и идентитетске маркере чачанске публике и поливалентност појма и новинарске фразе „вруће гостовање“ у хали крај Мораве.

„Чачански глас“ је априла 1973. године објавио једну упечатљиву фотографију из Овчар Бање која говори о кошарци као „спорту број један“ у Чачку и напору тамошњих мештана да сопственим рукама направе конструкцију за кош и обруч не би ли и они имали прилику да имитирају Радмила Мишовића и друге асове.⁴⁷ Слика говори о томе да је кошарка специфичан друштвени елемент чачанске заједнице, градске и приградске, која представља интегришући и еманципаторски елемент микро друштва. Како је кошарка урбани спорт градских средина која је као таква прихваћена и у чачанској градској вароши након 1945. године, више од две деценије сматрана је као привилегија „Чачана“, градских „типова“ и „фаца“ који су преко Александра Стефановића, Милољуба Бола Денића, Радмила Мишовића и других утискивали пут кошарке као „чачанског“

спорта. Публика је гледала готово искључиво Чачане, без „странаца“ из „сеоског мора“, али су велики успех „Борца“ и играње у кошаркашкој југословенској елити омогућили ширење утицаја кошарке ван градске средине, па је тако кошарка постала један од важнијих фактора асимилације становништва које је у таласима долазило у Чачак након убрзане индустријализације током 50-их и 60-их година 20. века.⁴⁸ Тако увећана и „одшколована“ публика прихватила је касније и „странце“ из Краљева, Крушевца, Ужица и других места који су, преко кошарке, постали „инстант“ Чачани. Локална публика је тако постајала заједница која је своја колективна осећања преносила и на индивидуалне аспирације и „гурала“ масу појединаца да се укључе у кошаркашки „супер“ садржај југословенског кошаркашког простора. Посматрајући и анализирајући текстове из штампе у вези са ценом улазница видимо да су оне имале за циљ да не „испровоцирају“ веома захтевну чачанску публику па се посебна пажња посвећивала популарним и ретко мењаним ценама⁴⁹ и мерама јефтинијих карата за ђаке и војску (1973)⁵⁰, а када су повећаване, руководство се правдало финансијском кризом и опстанком клуба (1975–1985)⁵¹. Природа чачанске кошаркашке публике која је структурално разнородна и која се разликује по доби, полу, старости, социјалном статусу и друго, а која кошарку гледа као на „свој“ спорт, има тенденцију брзе адаптације и креативности. Чачански навијач Душко Ниновић, који прати КК „Борац“ већ пуних 50 година, говорио је како се публика „довијала“ на недостатак новца или распродатих улазница.

[48] Милош Тимотијевић, „Кошарка у Чачку 1940-1951“. *Зборник народној музеја LI/LII* (2021/2022), 309-316.

[49] Аноним, „Цене улазница непромењене“, *Чачански глас*, 1. децембар 1971.

[50] Аноним, „Јевтиније улазнице за ђаке и војнике“, *Чачански глас*, 1. децембар 1973.

[51] Аноним, „Повећане цене улазница“, *Чачански глас*, 1. октобар 1985; Аноним, „Повећане цене улазница“, *Чачански глас*, 10. октобар 1975.

[46] Charles H. Hillman, Bruce N. Cuthbert, James Cauraugh, Harald T. Schupp, Margaret M. Bradley, and Peter J. Lang, „Psychophysiological Responses of Sport Fans“, *Motivation and Emotion* 24 (2000), 13-15.

[47] Аноним, „Будућност кошарке“, *Чачански глас*, 13. април 1973.

Деца и ђаци средњих школа су се некада сакривали након преподневног тренинга испод трибина и сатима чекали утакмицу у 19 часова, млађа деца су тражила било ког старијег навијача да их уведу у халу као „своју“, али је било и фалсификовања улазница када су носили улазницу из претходног кола играног у Чачку код кројача који би им „проштепао“ улазницу а чувар на вратима због превелике гужве не би ни приметио да то није актуелна карта.⁵² Креативност, страст и воља, као што видимо, неки су од основних идентитетских маркера чачанске кошаркашке публике.

Грађевине као репрезенти и маркери идентитета представљају важније стубове препознавања културе једне заједнице. У реду најатрактивнијих туристичких атракција управо су Сикстинска капела, Емпајер стејт билдинг, пирамиде, Храм Св. Саве, Хиландар, Катедра Св. Јована на Малти и друге грађевине које су светионици специфичних идентитетских и културолошких аспеката већих или мањих култура и заједница. Као таква, хала „Борца“ крај Мораве у чачанској микро заједници свакако представља једну од таквих типова грађевина која не само да представља спортски, искључиво кошаркашки објекат, већ и место окупљања и испољавања културолошких и социолошких карактеристика и специфичности чачанске публике, па и самог Чачка. Хала крај Мораве отворена је 19. јануара 1969. године као један од стожера високе културе Чачка, која је преко ове грађевине упознала и представљала себе у самом врху и крему југословенског и српског спорта и друштва кроз кошаркашку игру.

Наведено кретање броја становника Чачка и посете хали КК „Борац“ током 70-их и 80-их година показује да је у хали некада било и преко 10% од укупног становништва

града.⁵³ Гледаоце су привлачили атрактивна игра, учествовање у елити, велики играчи југословенске/српске и европске кошарке, али и велика ривалства попут оних КК „Борца“ и београдских клубова „Црвене звезде“ и „Партизана“.⁵⁴ Како се наводи у штампи, утакмице против ових тимова увек су изазивале велико интересовање и управо у оваквим утакмицама чачански аудиторијум је добио епитет „врुће“ и незгодне кошаркашке публике која је чинила гостовање у Чачку првокласним искуством и сензацијом. У тексту из 1973. године наводи се да је град, заједно са Управом клуба, смањио број посетилаца због безбедности играча „Црвене звезде“⁵⁵, а неколико примера из марта 1973, јануара 1975. и фебруара 1986. године, када је хала била „пуна као око“ и када су оборени сви рекорди посећености (1973. било је 4.500 гледалаца), деловало је да је цео Чачак дошао на утакмицу.⁵⁶ Посебно интересантно је било децембра 1979. („Борац“ „разбија“ „Црвену звезду“ пред више од 4.000 гледалаца (117:91) уз скандирање Чачана „Друга лига, Друга лига!“)⁵⁷ и марта 1974. године када је „Борац“ победио „Црвену звезду“ резултатом 83:82 пред више од 4.500 гледалаца која је остала у хали више од једног сата после утакмице да виде епилог одлуке судија о регуларности коша Радмила Мишовића у последњој секунди. Притиснути атмосфером унутра и споља и под заштитом полиције одлучили су у корист „Борца“ који

[53] Против „Црвене Звезде“ и „Партизана“ било је преко 4.500 и 5.000 гледалаца у хали крај Мораве што је више од 10 процената од укупног броја становника Чачка ако узмемо у обзир попис из 1971. године (38.244 становника); Аноним, „Звезда сијала у Чачку“, *Чачански Ћлас*, 1. јануар 1975; 3. М., „Борац – Партизан 84-87“, *Чачански Ћлас*, 30. јануар 1976.

[54] Ривалитет између два највећа београдска клуба и КК „Борац“ изродио се због чувених „крађа“ играча од стране „Црвене Звезде“ и „Партизана“ нарочито у случајевима Драгана Кићановића, Радивоја Живковића и Горана Грбовића. Руководство КК „Борац“, чачанска јавност и публика оптуживали су Београђане да „мутне радње“ и неморал.

[55] Аноним, „Ограничен број гледалаца“, *Чачански Ћлас*, 16. март 1973.

[56] Аноним, „Надиграна Звезда“, *Чачански Ћлас*, 7. фебруар 1986.

[57] Аноним, „Игра „мачке и миша““, *Чачански Ћлас*, 23. децембар 1979.

[52] Интервју Душка Ниновића, инжењера „Слободе“ у пензији и великог навијача КК „Борац“, дата Милану Лишанчићу 10. фебруара 2023. године.

је забележио још једну историјску победу над „гордим“ Београђанима.⁵⁸

Велики ривалитет против београдског „Партизана“ био је тема деценијских препричавања (како данас каже Душко Ниновић „направе се два реда испред улаза по два човека а нас „клинце“ старији бацају преко људи не би ли први дошли до улаза и карте“).⁵⁹ Исти саговорник наводи и да се након уласка у „гrotло“ трибина публика морала пробијати до „својих“ места, па се тако гледало и ко је физички способнији за то јер „морали смо да се „веремо“ по огради и конструкцијама да би дошли до нашег друштва а поједини су се пели и на кров хале кроз који су гледали утакмицу“.⁶⁰ Велике утакмице против „Партизана“ такође су „пуниле“ халу и обарале рекорде (март 1973, јануар 1976), а посебно се истиче утакмица из марта 1978. године када је „Борац“ пред више од 5.000 гледалаца „и још толико испред хале“ изгубио од „Партизана“ невероватним резултатом 116:128 са дуом Драган Кићановић – Дражен Далипагић који су заједно дали 81 поен.⁶¹

Чачанска кошаркашка публика показивала је лојалност кошарци великим посетама упркос атрактивним ТВ преносима „великих екипа“, као што је то био случај јануара 1974. године против загребачке „Локомотиве“, упркос ТВ преносу шампионске „Црвене звезде“ против „Работничког“.⁶² Монолитност комунистичке и социјалистичке идеологије која се преливала у дуалитет „државања производа“ (који имамо и данас у смислу наднационалног и локалног одабира „Црвена звезда“/„Партизан“) одолевала је код

чачанске кошаркашке публике која је имала „свог“, локалног великана и друштвену организацију (тима) са којим се поистовећивала и која их је престављала у „спољнем свету“ и „бранила“ од девалоризације од стране „великих центара“. Ситуација из јануара 1982. године говори о томе да су навијачи „Жела“ на утакмици у хали крај Мораве против београдског „ИМТ“-а „ослушкивали“ на транзисторима и након победе „Борца“ у Загребу против „Локомотиве“ одушевљено поздравили велики тријумф.⁶³ Идентитет Чачана преко кошарке био је у константном „конфлику“ са „великима“ и пресликавала причу о Давиду и Голијату на кошаркашке терене, стварајући на тај начин једну дистинктивну, аутентичну и специфичну чачанску културу.

Висока очекивања публике која су постављена од стране успешних генерација чачанских кошаркаша 50-их, 60-их и 70-их година, створила су изузетан степен одговорности, како клубова и њихових руководства, тако и самог града Чачка, па и саме публике. Ниска посећеност у хали крај Мораве била је резултат испадања из елите Прве савезне лиге у „срамотну“ и „недостојну“ Другу савезну лигу, затим лоше и неатрактивне игре без обзира на успешност, као у случају победе над загребачком „Локомотивом“ 1972. године (102:91) пред „само“ 1.500 гледалаца, а као разлоге слабе посећености навијачи су видели у забрани пушења у халама, ТВ преносу, високој цени улазница, али највише слабој игри која не завређује потребе елите и очекивања публике.⁶⁴ Слично се видело и у европском Купу Радивоја Кораћа и поразу против италијанског „Иноћентија“ (79:80) када се „једва окупило 2.000 људи“ и ценама улазница које су

[58] Аноним, „Обезбеђен опстанак“, *Чачански глас*, 8. март 1974.

[59] Интервју Душка Ниновића, инжењера „Слободе“ у пензији и великог навијача КК „Борац“, дата Милану Лишанчићу 10. фебруара 2023. године.

[60] Интервју Душка Ниновића, инжењера „Слободе“ у пензији и великог навијача КК „Борац“, дата Милану Лишанчићу 10. фебруара 2023. године.

[61] Аноним, „Кићановићева „симултатка“, *Чачански глас*, 1. март 1978.

[62] Аноним, „Права кошарка поле одмора“, *Чачански глас*, 1. јануар 1974.

[63] Аноним, „Прислушкивање“, *Чачански глас*, 29. јануар 1982; Аноним, „Са транзисторима на ушима“, *Чачански глас*, 26. март 1982.

[64] Аноним, „Лечић незадовољан игром у одбрани“, *Чачански глас*, 29. новембар 1972.

неадекватне за слабе игре „Борца”.⁶⁵ У дуелима и поразима против „Шибенке” предвођене Драженом Петровићем (1982), београдског „ИМТ”-а (1985) и „Задра” (1988; 600 гледалаца), слаба игра резултирала је „бојкотом” код захтевне и високо софистициране чачанске публике.⁶⁶ Текст из новембра 1978. године анализира да је слаба посећеност (1.000 гледалаца против „Босне”) резултат ТВ преноса и неиграње Радмила Мишовића који се повукао, али и реакције публике на високе цене карата које су озбиљан ударац на њихов буџет јер се кошарка у Чачку сматра породичним спортом који као такав постаје скуп.⁶⁷

Чачанска публика носила је „врућ” домаћи терен и изван Чачка. Присуство студената и радника у Београду, као и организованих одлазака на кошаркашке утакмице „Борца” у престоницу представљали су још један културолошки и социолошки феномен кошарке у Чачку. Печалбари у престоници су као Чачани у Београду били повезани са родним крајем између осталог и преко кошарке, па су победама над „Београђанима” желели свој „мали тријумф” Давида против Голијата, док су Чачани из града на Морави носили са собом страст и навијачку културу, али и особености града из кога долазе. Тако су забележени интересантни дуели против ОКК „Београда” у „Хали спортова” на Новом Београду 1971. године (88:73 за домаће) и хали „Пинки” у Земуну 1974. (97:102 за госте) када су Чачани „уз паролe, амблеме и заставе” „напунили” „Халу спортова”, нагласали домаћу публику и употпунили сјајну атмосферу уз 4.000 гледалаца, док је у Земуну од 1.800 гледалаца Чачана било више од 1.000, тако да се стварао утисак да је „Борац” играо на домаћем

терену.⁶⁸ Слично је забележено и у победи против „Радничког” (Београд) 1980. године када је преко 1.000 Чачана певало „Са Овчара и Каблара”, док је један од најважнијих и историјских момената у историји чачанске кошарке забележен у хали „Пионир” када је „Борац” 1978. године по први пут победио „Црвену звезду” у гостима пред 5.000 гледалаца од којих је био добар део Чачана који су скадирали име клуба „које је одзвањало двораном”.⁶⁹ Друштвено-политичка и економска инфериорност малих центара, као и удаљеност од главних културних токова по дефиницији је случај у модерним државама и управо у том смислу је чачанска публика преко „њене” кошарке успевала да буде део „великог” и модерног света и да се такмичи са „највећима” креирајући у перспективи неутуђиву културу понашања и идентитет заједнице којој припадају.

Публика је по дефиницији „додатак спорту” а не главни актер, јер спорт публику „негује, усмерава, тајно и јавно контролише и социјализује”.⁷⁰ Спортска активност је стваралачка (вежбање, таленат, такмичење, резултати), базира се на начелима правде и једнакости (правила, судије, пропозиције) и има за циљ претварање спортских приредби у културне догађаје. Публика/навијачи као друштвена категорија идентификују се са одређеним симболима и групама (клуб, држава, асови, грб) које сматрају „својима” док су противници „они” и у оба случаја је циљ победити. Спортско навијање укључује разне праксе и реквизите – заставе, песме, слогане, транспаренте и друго – који би требало да буду у складу са писаним и неписаним правилима спортског понашања. Насиље и хулиганизам представљају конфликтно понашање публике које је, као део модерне навијачке

[65] Аноним, „Пораз за два минута”, *Чачански глас*, 9. новембар 1973.

[66] Аноним, „Никад мање гледалаца”, *Чачански глас*, 6. април 1988.

[67] Аноним, „Погрешна рачуница”, *Чачански глас*, 29. новембар 1978.

[68] Аноним, „Чачани се обрुकали”, *Чачански глас*, 1. децембар 1971; Аноним, „И Београд је савладан”, *Чачански глас*, 18. октобар 1974.

[69] Аноним, „И Звезда на коленима”, *Чачански глас*, 15. децембар 1978.

[70] В. Крсмановић, *Социологија сјорџа*, 316-318.

културе, резултат сложених друштвених околности модерног друштва.⁷¹

Друштвени фанатизам спортске публике која производи хулиганизам ослања се на фузију идентификације (асови, клуб, држава) и друштвених околности из којих долазе. Иако су спортски научници и професионалци у спортском маркетингу испитали широк спектар одговора љубитеља спорта, једно од дубљих линија истраживања фокусирао се на последице идентификације са спортским тимом. Утврђено је да је идентификација степен до којег навијач осећа психолошку повезаност са тимом или спортистом и да представља важан предиктор посећености и агресије гледалаца. Надаље, истраживања показују да је идентификација тима повезана са друштвеним благостањем навијача. Што се тиче појединаца, фактори идентификације укључујући потребу за заједницом, утицај социјализације, успех тима и сличност са играчима/асовима.⁷² Друштвено-политичке и социјално-културне теме попут национализма, сиромаштва, социјалне неједнакости, друштвене улоге, етно-културолошке и обичајне разлике и друго, уз стандардне спортске и такмичарске тежње попут жеље за победом, надигравањем и сензацијом, доводе до појаве хулиганизма. Када је чачанска кошаркашка публика 70-их и 80-их година у питању, разлози за испаде су велика локална ривалства (Краљево, Ужице), борба против „великих“, „неправда“ према слабијем, где су на удару углавном били делиоци правде – судије. Новински текстови почетком 80-их говоре о „навијаштву“ публике које је присутно углавном код младих, али и код „оних који носе кравате“, а као узроци се наводе погрешна перцепција спорта који се гледа

само кроз победу, агресију и „погибелност“ насупрот таленту.⁷³

Посебно је интересантна анализа понашања навијача на утакмици против „Партизана“ јануара 1982. године у „дупке пуној хали“ у Чачку. Навијачима, или хулиганима како се наводи, спочитавају се звиждуци великанима Далипагићу и Кићановићу који је брендиран као „издајник“ као и Горан Грбовић, што је додатно појачало ривалитет два клуба и самим тим реакције публике. Ситни предмети су летели ка клупи „Партизана“ и бацане су чак и петарде, па се наводи да је бачена „црна етикета“ на чувену „чачанску публику“.⁷⁴ Инцидената када је полиција морала да брани судије било је доста (1975. и 1978. против „Босне“, петарда „у главу“ судији против „Партизана“ 1984) и готово „опште место“ када је у питању хулиганизам публике, али и насиља према играчима као 1986. године у поразу „Борца“ против Рађине „Југопластике“ (69:78) када је капитен Сплићана гађан „свим и свачим“.⁷⁵

Хулиганизам као део фолклора публике у модерном спорту био је фрагмент „врџе гостовања“ у Чачку који је, као и сваки сензационализам, остао упамћен и преношен „са колена на колено“ наредним генерацијама које су слушале речи Дина Рађе да се, због атмосфере, играч „ствара у Чачку“.

Чачанска публика „споља“

Да бисмо употпунили слику и позицију чачанске кошаркашке публике у сфери специфичне идентификације града и кошарке као спорта, морамо да се осврнемо на гледишта „споља“ на публику у Чачку. Навијачи који долазе на гостовања својих тимова али и

[71] D. Koković, *Društvo, nasilje i sport*, 109-121.

[72] Nicholas D. Theodorakis, James Dimmock, Daniel Wann, Achilleas Barlas, „Psychometric Evaluation of the Team Identification Scale among Greek Sport Fans: A Cross-validation Approach“, *European Sport Management Quarterly* 10 (2010), 289-291.

[73] Љубиша Зимоњић, „Емоционално пражњење“ или невоспитање!, *Чачански глас*, 7. новембар 1980.

[74] Аноним, „Хулиганско понашање гледалаца“, *Чачански глас*, 8. јануар 1982.

[75] Аноним, „Пораз који забрињава“, *Чачански глас*, 14. новембар 1975; Аноним, „Једва Босна-поносна“, *Чачански глас*, 10. март 1978; Аноним, „Умало прекид“, *Чачански глас*, 19. јануар 1985; Аноним, „Умало прекид“, *Чачански глас*, 14. март 1986.

сами актери (играчи), својеврсни су туристи у градовима у којима играју. Комуникација са противничким играчима на терену (утакмица) и ван њега (обилазак града, дружење), као и однос са домаћом публиком, део је специфичног облика туризма и упознавања различитих културних и друштвених пракси што је нарочито била тема на мултиетничком југословенском простору. Већина научника се слаже да постоји разлика између појединаца који путују да би активно учествовали у спорту (активни спортски туризам) и оних који путују да би гледали спортски догађај (спортски туризам догађаја). У ствари, широм света хиљаде људи отпутују на значајне удаљености да би редовно гледали своје омиљене спортове.⁷⁶ Са тим у вези, Чачанима је кошарка била једна од ретких прилика да се упознају са различитим центрима и крајевима Југославије и обрнуто.

Тимови који гостују у Чачку имају наспрам себе тим „Борца“, софистицирану, зналачку, префињену и понекад „незгодну“ публику, кошаркашку халу која је „светиња“ и „тврђава“ за поменута два социолошка фактора (тим/публика), али и многе друге аспекте који се укључују у културолошки феномен „врућег“ гостовања. Током 70-их и 80-их „гости“ су се у неколико наврата жалили да су против себе имали и „квар“ на семафору, па се време мерило штоперицом, што је резултирало краћим нападима за госте.⁷⁷ Посебно питање била је загушљивост због дозвољеног пушења у хали и „димне завесе“ због које су се жалили како гостујући тимови, тако и Радио-телевизија Београд која није могла адекватно да реализује ТВ пренос из Чачка, као у случају утакмице

против шампиона државе „Југопластике“ марта 1971. године.⁷⁸

Тренери „Борца“, играчи и руководство често су у тешким и одлучујућим тренуцима „веровали у чачанску публику“ да им помогне „сад или никад“ и да би успеси „без њих били далеко скромнији“.⁷⁹ Руководство клуба је, на пример, априла 1980. године апеловало на навијаче да против „братске Цибоне“⁸⁰ покажу да воле кошарку и да се тако „на муци познају јунаци“⁸¹, као и у случају тренера Слободана Цоње Копривице који позива на коректност и праву природу чачанске публике пред дуел против „Задра“ новембра 1983. године.⁸² Домаћи играчи и актери реаговали су на неки начин као медијум и повезивали, арбитрирали и црпели енергију и знање чачанске публике у важним ситуацијама за чачанску кошарку.

Коментари и изјаве гостујућих актера говоре о кошаркашкој писмености, амбијенту и страсти чачанске публике која воли спорт под обручима. Велики Крешимир Ћосић је након лаке победе и бриљантне „симултанке“ у Чачку октобра 1974. године (72:91; 32 његова поена) изјавио да му је посебно драго због игре његове екипе „пред дивном чачанском публиком“ која је аплаудирала на атрактивну кошарку једног од најбољих кошаркаша свих времена на простору Европе.⁸³ Два месеца касније, „Олимпија“ из Љубљане, предвођена Винком Јеловцем (36

[76] Heather J. Gibson, Cynthia Willming, Andrew Holdnak, „Small-scale event sport tourism: fans as tourists“, *Tourism Management* 24 (2003), 181-183.

[77] З. М., „Сумњив квар“, *Чачански глас*, 18. фебруар 1983; Аноним, „Кваран семафор“, *Чачански глас*, 12. фебруар 1987; Аноним, „Шампион је шампион“, *Чачански глас*, 26. март 1987.

[78] Аноним, „Првенство је почело“, *Чачански глас*, 1. новембар 1971.

[79] Аноним, „Борба за четврто место“, *Чачански глас*, 30. март 1973; Аноним, „Помоћ публике сад или никад“, *Чачански глас*, 28. март 1980.

[80] „Братимљење“ спортских колектива КК „Борац“ и КК „Локомотиве“ из Загреба (од 1975. „Цибона“) обављено је за време прославе јубилеја 30-годишњице клуба КК „Борац“ 1975. године када је озваничена иста пракса и са КК „Босна“ из Сарајева; Аноним, „Програм 30-годишњег јубилеја кошарке“, *Чачански глас*, 7. фебруар 1975.

[81] Аноним, „На муци се познају јунаци“, *Чачански глас*, 11. април 1980.

[82] Аноним, „Биће тешко“, *Чачански глас*, 3. новембар 1983.

[83] З. М., „Шампион је, ипак, шампион“, *Чачански глас*, 25. октобар 1974.

поена), тесно је победила „Борац“ (113:116), а тренер гостију Петер Бремени похвалио је изванредну атмосферу истакавши да је чачански терен „врућ“, да је публика бучна и да је познато да „тимови који у Чачку освајају бодове обично постају и прваци Југославије”.⁸⁴ Петар Сканси, чувени тренер „Југопластике”, изјавио је 1975. да је тешко играти у дворани у Чачку, а Богдан Тањевић, тренер европског шампиона „Босне”, након пораза од „Борца” (81:79) 1978. године и победе годину дана касније (76:87), није био изненађен тежином утакмице у Чачку.⁸⁵ Божидар Маљковић је такође хвалио висок степен кошаркашког амбијента у Чачку 1982. („Раднички”, Београд) и 1986. када је гостовао са шампионом Европе „Југопластиком” предвођеном младим Тонијем Кукочем, Перасовићем и Дином Рађом, а исто коментарише и Жељко Павлићевић, тренер шампионске „Цибоне” из Загреба 1985. године и додаје да „одавно није доживео да се тако топло и свесрдно дочекају противнички играчи”.⁸⁶

Нарав и култура чачанске кошаркашке публике постаје део фолклора, идентитета и опште препознатљивости и као таква представља део нематеријалне културне баштине чачанске заједнице. Кошарка постаје „чачански ДНК” и део је профила Чачанина као друштвене јединке која доводи до стварања културе „града кошарке” као својеврсног културолошког феномена ван главних центара дешавања у земљи и региону.

Извори и литература

Штампа:

Чачански глас, 1951–2021.

Чачанске новине, 2007–2021.

[84] З. М., „Борац – Олимпија 113-116”, *Чачански глас*, 20. децембар 1974.

[85] Аноним, „Први бодови од шампиона”, *Чачански глас*, 29. новембар 1978; З. М., „Бодови одоше брига оста”, *Чачански глас*, 7. децембар 1979.

[86] Аноним, „Умало „од готовог вересија””, *Чачански глас*, 1. јануар 1982; З. М., „Борац – Југопластика 75-81”, *Чачански глас*, 11. децембар 1986.

Интернет извори:

<https://www.fiba.basketball/>

Интервјуи:

Интервју Бранислава Бокића, наставника у пензији и бившег кошаркаша КК „Студент”, дата Милану Лишанчићу 1. фебруара 2023. године

Интервју Бранка Јоровића, бившег играча КК „Борац” и актуелног помоћног тренера у КК „Црвена Звезда”, дата Милану Лишанчићу 20. јула 2022. године

Интервју Дејана Мијатовића, бившег играча и актуелног тренера КК „Борац”, дата Милану Лишанчићу 1. јула 2022. године

Интервју Дарка Рајаковића, помоћног тренера у „Memphis Grizzlies”-има, дата Милану Лишанчићу 15. јула 2022. године

Интервју Душка Ниновића, инжењера „Слободе” у пензији и великог навијача КК „Борац”, дата Милану Лишанчићу 10. фебруара 2023. године

Интервју Рата Смиљанића, навијача КК „Борац”, великог фана Радмила Мишовића и ТВ техничар у пензији, дата Милану Лишанчићу 10. фебруара 2023. године

Интернет литература:

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804c9dbb (приступљено 25. 4. 2023)

<https://www.usab.com/history/dr-james-naismiths-original-13-rules-of-basketball.aspx> (приступљено 26. 4. 2023)

<https://dunkorthree.com/nba-rule-change-history/> (приступљено 26. 4. 2023)

<https://thesportjournal.org/article/strategically-driven-rule-changes-in-nba-causes-and-consequences/> (приступљено 26. 4. 2023)

<https://academyofideas.com/2013/07/the-nature-of-crowds/> (приступљено 27. 4. 2023)

<https://springfield.edu/where-basketball-was-invented-the-birthplace-of-basketball> (приступљено 28. 4. 2023)

Литература:

Gencer Ramazan Timucin. „The relationship between team identification and service quality perceptions in professional football”, *African Journal of Business Management* 5 (2011).

Gibson Heather J., Willmington Cynthia, Holdnak Andrew. „Small-scale event sport tourism: fans as tourists”, *Tourism Management* 24 (2003).

- Koković Dragan. *Društvo, nasilje i sport*. Novi Sad: Mediterran publishing, 2010.
- Крсмановић Вишеслав. *Социологија сјорџа*. Београд: Факултет за менаџмент у спорту, 2006.
- Марковић Светислав Љ., Гвозден Оташевић, Милован Вуловић. *Кошаркашки клуб Железничар 1949-1999-2019*. Чачак: КК „Железничар” Чачак, 2020.
- Марковић Светислав Љ. *Радмило : [монографија о Радмилу Мишовићу]*. Чачак: Удружење мајстора баскета, 2013.
- Marx Gary T. „Looking at Smelser’s Theory of Collective Behavior After Almost 50 Years: A Review and Appreciation”, *The American Sociologist* 43 (2012).
- Miletić Aleksandar. *Džez basket*. Beograd: Laguna, 2013.
- Sajmon Robert L. *Fer-plej etika sporta*. Beograd: Službeni glasnik, 2006.
- Skemblem Grejem. *Sport i društvo: istorija, moć i kultura*. Beograd: Clio, 2007.
- Sokolović Milorad. *Sve o košarci*. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1975.
- Тимотијевић Милош. *Модернизација балканској прага (1944–1989)*. Чачак: Народни музеј Чачак, 2012.
- Тимотијевић Милош. „Кошарка у Чачку 1940–1951”. *Зборник радова Народној музеја LI/LII (2021/2022)*.
- Theodorakis Nicholas D., Dimmock James, Wann Daniel, Barlas Achilleas. „Psychometric Evaluation of the Team Identification Scale among Greek Sport Fans: A Cross-validation Approach”, *European Sport Management Quarterly* 10 (2010).
- Hillman Charles H., Cuthbert Bruce N., Cauraugh James, Schupp Harald T., Bradley Margaret M., and Lang Peter J., „Psychophysiological Responses of Sport Fans”, *Motivation and Emotion* 24 (2000).
- Wann Daniel L., Grieve Frederick G., Zapalac Ryan K. and Peas Dale G. „Motivational Profiles of Sport Fans of Different Sports”, *Sport Marketing Quarterly* 17 (2008).

„TOUGH HOME COURT“ - A SOCIOLOGICAL AND CULTURAL PHENOMENON OF THE AUDIENCE ON THE EXAMPLE OF BASKETBALL IN ČAČAK

The paper analyses sociological and cultural phenomena of the audience at sports events on the example of basketball. Basketball in Čačak very quickly becomes part of the city's identity, and its audience a mythical community that becomes and remains known throughout the country and region. The paper deals with the phenomenology of the audience from the point of view of local and visiting participants (players and coaches), as well as the consumers themselves (fans) in the period of the zenith of basketball in Čačak in the 70s and 80s and analyzes and compares various sociological and cultural aspects and motives of the specific micro-community of the Čačak basketball audience and its attitude towards sports, basketball, game, entertainment, as well as the relationships within the community and its valorization of basketball as a primary and unique product.

The nature of the basketball game and its aesthetic and sociological importance and role have influenced the formation of the audience in Čačak into a community that accepts the modern and attractive game of basketball. The audience conveyed their aspirations and sent vibrations into Čačak's community everyday life and became its main exponent in the sports, social and cultural scene of Yugoslavia. Specific aspects of the audience's behavior are reflected in the praising of sensational moves, the massive support of the local club in the "big" world of Yugoslav basketball, the fight against rivals and big basketball centers, hooliganism, but also creativity. The audience seen through the eyes of others is also a reflection of the basketball culture in Čačak, which thus becomes a definite representative of Čačak as a social community in general.

Milan LIŠANČIĆ

„SPECTACLE ARDENT“, LE PHÉNOMÈNE SOCIO-CULTUREL DU PUBLIC SUR L'EXEMPLE DU BASKET-BALL DE CACAK

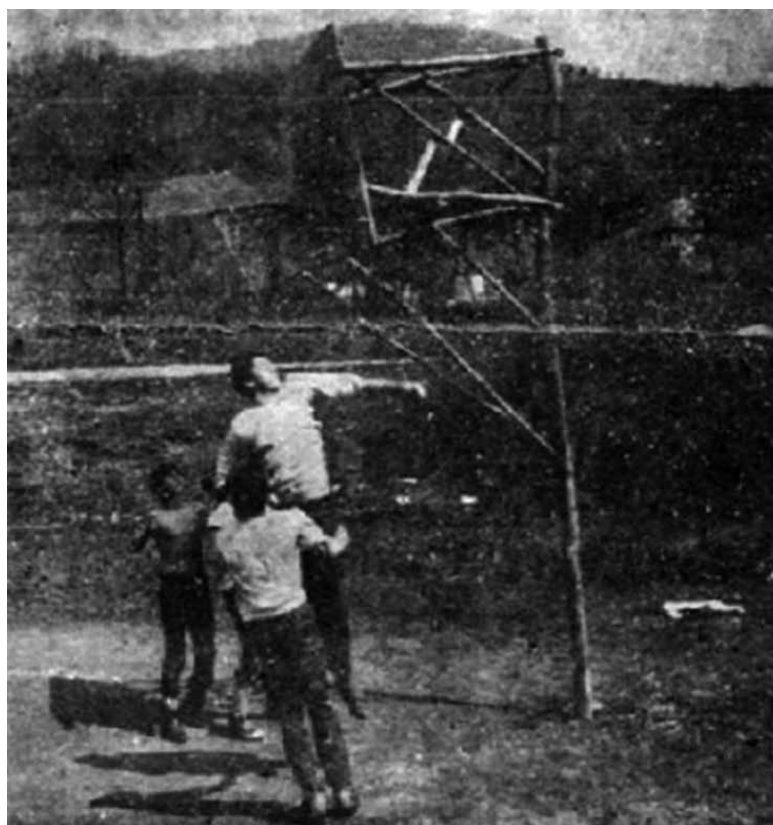
Cette étude s'occupe de l'analyse des phénomènes sociaux et culturels du public aux séances sportives à l'exemple du basket-ball de Cacak. Le basket-ball à Cacak devient très vite une partie de l'identité de la ville et son public dans la salle près de la Morava, une communauté mythique qui devient et reste célèbre dans le vaste monde et dans la région. Cette étude s'occupe de la phénoménologie du public du point de vue des acteurs du pays et de passage (joueurs et entraîneurs), tout comme les consommateurs même (supporters), durant la période du zénith du basket-ball de Cacak des années 70 et 80 du XXème siècle, analyse et compare les divers aspects sociaux et culturologiques, ainsi que les motifs spécifiques des micro-communautés du public amateur de basket-ball et de sport. Le basket-ball, l'ardeur à jouer, passer du bon temps, ainsi que les relations même au sein de la communauté de Cacak et de sa valorisation du basket-ball comme produit de

Cacak primaire et unique. La spécificité liée à la façon de jouer au basket-ball, son importance esthétique et sociale, ainsi que son rôle, eurent de l'importance sur la formation du public de Cacak en une entité qui accepte le jeu moderne et attractif. Le public transmet ses aspirations, envoya ses vibrations dans la vie quotidienne de Cacak et devint le représentant du Statut de Cacak sur la scène sportive, sociale et culturelle de la Yougoslavie. Les aspects spécifiques du comportement du public sont visibles à travers l'adoration de la manière sensationnelle de jouer, le soutien massif du club local dans le "vaste" monde du basket-ball mondial, du combat contre les adversaires et les grands centres de basket-ball, du hurlement des supporters, mais aussi de la créativité. Le public vu par les yeux des autres est aussi le reflet de la culture du basket-ball à Cacak, qui devient ainsi et définitivement le représentant de Cacak comme communauté sociale en général.

Milan LIŠANČIĆ

Слика 1. Публика у Хали крај Мораве

Слика 2. Ентузијазам. Дизање конструкције и коша недалеко од Овчар Бање 1973. године

Слика 3. Чачански глас 7. новембар 1980. Текст о понашању публике на спортским приредбама

Слика 5. Ослушкивање резултата у Загребу од стране Желових навијача и славље након победе Борца против Цибоне 1982. године

Слика 4. Хумореска из 1978. године у Чачанском гласу која исмева ТВ навијаче